

УДК 94(477.54) "1914/1919"

Сергій Володимирович Фролов

Канд .іст. наук, старший викладач
кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та
соціально-гуманітарних дисциплін
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)
ORCID: 0000-0003-2537-4650

ХАРКІВ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Sergii Volodymyrovych Frolov

PhD in History, Senior Lecturer of the Department UNESCO «Philosophy of
Human Communication» and social and humanitarian disciplines
State biotechnological university (SBTU)
ORCID: 0000-0003-2537-4650

KHARKOV DURING THE FIRST WORLD WAR

Анотація. У статті розглянуто становище м. Харкова під час Першої світової війни. Коли патріотичний підйом початку війни змінився розчаруванням широких верств суспільства. Це було пов'язано з невдачами на фронті, наростанням соціально-економічних труднощів в тилу. На прикладі Харкова, крупного промислового, культурного, наукового центру, можна побачити з якими труднощами зіткнулась країна в цілому. Зростання цін на продукти харчування, медикаменти, паливо, житло, великий потік біженців, збільшення безробіття. Незадоволення діями як центральної так і місцевої влади. В цілому загострення соціально-економічної та політичної кризи і як наслідок Лютнева революція 1917 року.

Ключові слова: криза влади, війна, революція, соціально-економічна криза.

Abstract. At the statue, the camp of the Kharkov metro station was looked at the hour of the First Light War. If the patriotic rise to the cob of war has changed

to the disappointment of the wide sections of society. This was due to failures at the front, the growth of socio-economic difficulties in the rear. On the example of Kharkov, a large industrial, cultural, scientific center, one can see the difficulties faced by the country as a whole. Rising prices for food, medicines, fuel, housing, an influx of refugees, an increase in unemployment. All this led to dissatisfaction with the actions of both central and local authorities. In general, the socio-economic and political crisis and, as a result, the February Revolution of 1917.

Key words: power crisis, war, revolution, social and economic crisis.

Економіка країни в період 1910 - 1913 рр., час переходу від кризи до промислового підйому. В ці роки промисловість майже відновила (а в деяких випадках) перевищила свій докризовий рівень. Промисловий підйом відбувався насамперед за рахунок галузей важкої промисловості, особливо металургії, чорної та кольорової, паливної та частково хімічної. Зокрема в Україні видобуток залізної руди в 1910 – 1913 рр., збільшився майже в 2 рази, марганцю в 4 рази, виробництво заліза та сталі в 1,5 рази [1, с.32].

Але з початком Першої світової війни ситуація кардинальним чином змінилася. Війна зрештою призвела до загальної кризи в країні та революції. Мета статті розглянути як реагував ринок м. Харкова на війну, які зміни відбулися у промисловості та соціальній сфері.

Аналіз актуальних досліджень. Серед робіт присвячених даній темі можна назвати статтю Д. Чорного « Велике місто в роки Першої світової війни: повсякденне життя Харкова і харків'ян» (Чорний, 2014). У статті доводиться, як призов в діючу армію, поява біженців, евакуйованих, військовополонених, кримінальних елементів, зростання цін, зміни заробітної плати, дії муніципальної влади Харкова вплинули на зміну психологічного стану населення.

Коллективна наукова монографія, яка підготовлена з нагоди 350 – річчя м. Харкова «Історія міста Харкова ХХ століття» (2004), знайомить з історією

одного з найбільших міст України. В центрі уваги політичне, економічне та культурне життя у ХХ ст. Окремий розділ присвячений Харкову в роки Першої світової війни.

Заслуговує на увагу монографія «Велика війна 1914 – 1918 рр. і Україна» (2014). У книзі викладено результати новітніх досліджень ключових питань Першої світової війни 1914 – 1918 рр., яка відкрила нову епоху в історії людської цивілізації. Знайомлячись із ними, будь-хто зможе відчутти глибину збройних конфліктів, трагічність долі народів, утягнутих у них, незворотні зрушення в психології людей. Масштабність соціальних потрясінь простежується у зруйнуванні звичайного способу життя, деструктивних процесах у господарстві, погіршенні матеріального становища населення.

З кінця ХІХ ст. у світовій політиці і світовій економіці починається протистояння принципів – глобалістського та імперського. За глобалістськими принципами стояли Великобританія і з часом до неї приєдналися Сполучені Штати Америки. Йшлося про створення глобального ринку, де переміщенню товарів і прибутку ніхто не перешкоджає. На шляху створення і реалізації цього глобалістського проекту стояли великі імперії. Передусім Германська і Російська, а також Австро-Угорська і, у меншій мірі Османська. Перша світова війна привела до краху імперій, у тому числі і Російської, сприяла переформатуванню усього геополітичного простору.

Ця війна внесла істотні корективи в економічне життя східноукраїнських територій. Припинилося вивезення сільськогосподарської продукції на захід, зупинилося завезення багатьох видів товарів і сировини на ці території. Все це разом із мобілізацією робітників, привело до значного скорочення виробництва на більшості фабрик і заводів м. Харкова. Виникла необхідність швидкої перебудови господарства на потреби військового часу.

Вже, 23 липня 1914 року, відбулося екстрене засідання Харківської міської думи, присвячене вжиттю необхідних заходів, пов'язаних з війною [2]. Постановою від 27 липня 1914 року, м. Харків і Харківська губернія були оголошені на положенні надзвичайної охорони [3].

Спочатку в суспільстві відзначався патріотичний підйом. Не відчувалося нестачі в продовольчих і товарах першої необхідності. Проте, вже на початку серпня 1914 р. підскочили ціни на паливо. Так, зростає ціна на дрова на приватних складах (державних не було). Пуд дров продавали по 25 коп., вугілля по 30-35 коп. за пуд писали Харківські відомості [4].

19 серпня в Харків прибула перша партія поранених, у кількості 370 чоловік [5]. Загострилося і квартирне питання, ціни на житло виростили на 15 – 20 відсотків за рахунок поступово збільшуваної кількості біженців. Тривожні симптоми наближення кризи проявилися і в промисловості. Зі зменшенням обсягу замовлень на багатьох підприємствах міста почалося масове скорочення робітників. Наприклад, на заводі Фон-Дитмара, до вересня із загальної кількості зайнятих 200 чоловік, залишилося не більше 50 – 60 чоловік [6]. У найбільшій міській друкарні Дарре до війни працювало близько 200 чоловік складачів і друкарів, до середини вересня залишилося не більше 100 [7]. При низькій заробітній платі 30 - 35 крб. в місяць. Некращі йшли справи і на цукерковій фабриці Романенко, де кваліфіковані робітники отримували 20 - 25 крб. [8].

Скрутне становище склалося і на заводах Гельферих-Саде і Мельгозе. До війни на заводі Гельферих -Саде працювало 1500 чоловік, а до вересня залишилося не більше 500, при низькій заробітній платі від 90 коп. – 1 крб. 20 коп. Але найсильніше постраждав металургійний завод Мельгозе. З 400 робітників зайнятих до війни, до вересня залишилося не більше 100, та і ті працювали не повний тиждень, що відбивалося на заробітній платі. Якщо до війни слюсар отримував від 1 крб. 10 коп. до 1 крб. 60 коп., а в деяких випадках і до 2 крб. (у день), то з початком війни заробіток складав від 2 крб. 80 коп. до 3 крб. 60 коп. (у тиждень) [9]. Якщо робітники цих заводів були переважно вихідцями з сіл і, після скорочення виробництва могли повернутися додому, то положення майстрових, що порвали зв'язки з селом було катастрофічним.

Проте, далеко не усі заводи знаходилися в скрутному становищі. Так, на Харківському паровозобудівному заводі (ХПЗ) справи йшли зовсім непогано, робітники працювали понаднормово. (Багато в чому це пов'язано із статусом заводу, який знаходився на балансі держави). Перша світова війна призвела до загострення соціально-економічних та політичних проблем в країні, і Харкові зокрема. Початок було покладено 1915 році, зростанням цін на продовольчі та побутові товари, медикаменти, паливо, житло та ін. Так, к порівнянні з довоєнними, ціни у червні 1915 року зросли: на хліб на 16 – 20 %; керосин 34 %; вугілля 46 – 50 %; цукор 39 % [10]. Але не лише війна робила згубний вплив на економіку Харкова. Чи малої шкоди завдавала і «міська бюрократична машина». Війна приймала затяжний характер, що вимагало коригування соціально-економічної політики уряду. На заклик Петроградського з'їзду промисловців відгукнулися усі великі центри Росії. У Москві, Харкові, Одесі, Ризі були створені військово-промислові комітети.

11 червня 1915 року відбулося перше засідання Харківського виконавчого військово-промислового комітету. Де, було поставлено питання про перевід харківських заводів на випуск військової продукції : шрапнелі, дистанційних трубок, дроту, підків та ін.[11]. На початку ХХ століття Харків був найбільшим науковим і освітнім центром країни. Великі механічні майстерні технологічного інституту було вирішено притягнути для виготовлення снарядів і військового спорядження. Ці майстерні мали хорошу матеріальну базу: ливарний відділ, 34 верстати, власну електростанцію і, на думку фахівців «могли виготовляти в день до 70 шрапнельних верстатів і інше озброєння» [12].

З початком нового 1916 року ряд підприємств Харкова пішли на скорочення виробництва із-за нестачі палива, сировини і робочих рук. За даними фабричної інспекції Харківської губернії, за час з 1 січня по 1 липня 1916 року, 121 підприємство вимушено було скоротити виробництво. Фабрика Південноросійського товариства прядивної і канатної промисловості, скляний завод Ливенгофского Суспільства, фабрика

Товариства Кузнєцова та ін. [13]. Скоротили своє виробництво три машинобудівних заводи: Мельгозе, Блейхнера і Ейхнера, Товариства Шапара [Там само]. В цілому можна сказати, що 95 підприємств скоротили своє виробництво, звільнивши більше шести тисяч чоловік. В той же час, 33 підприємства Харківської губернії зуміли розширити своє виробництво, завдяки виконанню військових замовлень. До місцевих підприємств, що працювали на оборону підключалися й евакуйовані з інших районів. У червні 1916 року в Харкові були введені картки на цукор. Газета «Южный край» писала: «За чотири дні, починаючи з першого дня Успенського посту, продукти подорожчали в декілька разів» [14].

Лютнева революція 1917 року внесла помітне пожвавлення в життя міста. На заводах і фабриках проходили мітинги, жваво обговорювалися події що відбувалися в країні. Активізувався страйковий рух і діяльність політичних партій. Проте незабаром ейфорія змінилася розчаруванням і зростанням невдоволення новою владою. На підприємствах міста тривало скорочення персоналу. Одним з перших заводів де це сталося був Гельферих-Саде. Заводоуправління внаслідок недоліку сировини, низької продуктивності праці, збитковості підприємства, небажання робітників допускати до роботи деяких майстрів і службовців, вирішило завод закрити. 24 серпня 1917 року було вивішено оголошення про розрахунок з 7 вересня 1917 року усіх працівників: 2264 робітників і 200 службовців [15, арк.10]. На заводі Бергейгейма було звільнено понад 300 робітниць. Завод Блейхнер і Ейхнер, що перейшов до військового відомства, також збільшив армію безробітних.

З 24 липня 1917 року в Харкові були введені хлібні картки. До кінця липня вирости ціни на паливо і продукти харчування. Заробітна ж плата не встигала за зростанням цін на житло і продукти першої необхідності. До осені 1917 р. закрилися найбільші заводи міста: «Загальна електрична кампанія» і «Харківський паровозобудівний завод», що ще більше загострило соціально-економічну ситуацію в місті.

Перша світова війна стала важким випробуванням для України і для Харкова зокрема. Скорочувалося виробництво, падала продуктивність праці, галопувало зростання цін, росло безробіття, загострилася житлова криза. Усе це привело, з рештою, до потужних соціальних потрясінь 1917 року. Не можна назвати задовільною і діяльність міської влади. Їх рішення часто запізнювалися, були неефективними, носили половинчастий характер. Усе це привело, зрештою, до потужних соціальних потрясінь 1917 року.

Література:

1. (2005). Енциклопедія історії України : в 10 т./ ред. рада: В.М. Литвин (гол.) та ін.; Ін-т історії України НАН України. Київ: Наукова думка. Т. 9. 300.
2. *Харьковские ведомости*. 1914. 24 июля.
3. *Харьковские ведомости*. 1914. 27 июля.
4. *Харьковские ведомости*. 1914. 9 августа.
5. *Харьковские ведомости*. 1914. 20 августа.
6. *Утро*. 1914. 19 сентября.
7. *Утро*. 1914. 22 сентября.
8. *Утро*. 1914. 23 сентября.
9. *Утро*. 1914. 1 ноября.
10. *Харьковские ведомости*. 1915. 24 июня.
11. *Утро*. 1915. 15 июня.
12. *Утро*. 1915. 21 июня.
13. *Южный край*. 1916. 8 октября.
14. *Южный край*. 1916. 5 августа.
15. Державний архів Харківської області. Ф. 922. Оп.1. Спр.199.

References:

1. (2005) Entsyclopedia of Ukrainian History: v 10 t./red.rada: V.M. Lytvyn (hol) ta in.; In-t istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny. Kyiv: Naukova dumka. T.9.300
2. *Khar`kovskiye vedomosti*. 1914. 24 iyulya.
3. *Khar`kovskiye vedomosti*. 1914. 27 iyulya.
4. *Khar`kovskiye vedomosti*. 1914. 9 avgusta.

5. *Khar`kovskiye vedomosti* .1914. 20 avgusta.
6. *Utro*. 1914. 19 sentyabrya.
7. *Utro*. 1914. 22 sentyabrya.
8. *Utro*. 1914. 23 sentyabrya.
9. *Utro*. 1914. 1. noyabrya.
10. *Khar`kovskiye vedomosti*. 1915. 24 iyunya.
11. *Utro*. 1915. 15. iyunya.
12. *Utro*. 1915. 21. iyunya.
13. *Yuzhnyy kray*. 1916. 8 oktybrya.
14. *Yuzhnyy kray*. 1916. 5 avgusta.
15. Derzhavnyi arkhiy Kharkivs`koy oblasti. F. 922. On.1. Spr. 199.

УДК 343.8

Юрій Вікторович Шинкарьов

кандидат юридичних наук, доцент

в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін, трудового та аграрного
права факультету менеджменту, адміністрування та права

Державного біотехнологічного університету

<https://orcid.org/0000-0003-1173-7975>

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСАД

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Yurii Shynkarov

candidate of legal sciences, associate professor

Acting Head of the Department of Civil and Legal Disciplines, Labor and Agrarian

Law, Faculty of Management, Administration and Law

State Biotechnological University